

Veileder for Fylkesmannens samtaler med barn og unge i barneverninstitusjoner

Målgruppe: Fylkesmennene

Saksbehandlere: seniorrådgiverne Kristin Løseth og Kari Indahl

Godkjent av: Lars E. Hanssen, 14. desember 2011

Vurderes innen: 1. juni 2014 (tidspunkt endret januar 2013)

1	Hvorfor Fylkesmannen skal snakke med barn og unge i institusjoner	5
2	Rammene for Fylkesmannens tilsyn	7
3	Krav til kompetanse	10
4	Forberedelse til samtalen	12
4.1	Planlegging av samtalen.....	12
4.2	Fylkesmannens informasjon om tilsynet	12
4.2.1	<i>Tidspunkt for tilsyn.....</i>	<i>12</i>
4.2.2	<i>Varsel om tilsynsbesøk.....</i>	<i>13</i>
4.2.3	<i>Informasjon til barn og unge</i>	<i>13</i>
4.2.4	<i>Informasjon til institusjonen</i>	<i>14</i>
4.2.5	<i>Fysisk tilrettelegging</i>	<i>14</i>
4.3	Uanmeldt tilsyn	14
4.4	Bruk av tolk	15
5	Samtalen	17
5.1	Hva kjennetegner samtalen	17
5.2	Gjennomføring av samtalen	18
5.2.1	<i>Kontaktetablering.....</i>	<i>18</i>
5.2.2	<i>Presentasjon av Fylkesmannen</i>	<i>19</i>
5.2.3	<i>Samtalens innhold</i>	<i>20</i>
5.2.4	<i>Noen utfordringer i Fylkesmannens samtaler med barn og unge</i>	<i>21</i>
5.2.5	<i>Barn og unge som ikke vil snakke med Fylkesmannen</i>	<i>23</i>
5.2.6	<i>Å stille spørsmål</i>	<i>24</i>
5.2.7	<i>Avslutning av samtalen.....</i>	<i>26</i>
5.3	Huskeliste for samtaler med barn og unge i tilsynssammenheng	27
6	Oppfølging og evaluering	27
6.1	Hvordan Fylkesmannen skal følge opp samtalen	27
6.2	Reaksjoner etter tilsynsbesøket.....	29
7	Dokumentasjon	30
8	Fylkesmannens evaluering av tilsynsbesøket.....	30
9	Kilder	31
9.1	Regelverk og retningslinjer	31
9.2	Andre kilder	31
10	Vedlegg: Mal for varselbrev til barnet/ungdommen	33

Forsidefoto: Charlotte Stokstad

Sitater fra barn og unge i barneverninstitusjoner

”Ungdommer ønsker at voksne skal snakke med dem og forklare hvorfor de gjorde som de gjorde i ulike situasjoner.”

”Voksne må bli flinkere til å spørre ungdommen om forslag til hvordan situasjoner kan løses.”

”Ungdom forventer ikke at voksne alltid skal gi dem rett.”

”Ungdom ønsker voksne som snakker med dem og behandler dem skikkelig.”

”Voksne må snakke med barn og unge på en likeverdig måte.”

Forord

Formålet med denne veilederen er å bidra til at samtalene med barn og unge i barneverninstitusjoner får den sentrale plassen i Fylkesmannens tilsyn som forutsatt, jf. forskrift av 11. desember 2003 nr. 1564 om tilsyn med barn i barneverninstitusjoner for omsorg og behandling (heretter tilsynsforskriften). Alle barn og unge som bor på institusjon skal kontaktes og gis mulighet til å uttale seg om hvordan de har det mens de bor der. Det er derfor presisert i forskriften at tilsynsbesøket skal legges til et tidspunkt der det kan forventes at barn og unge er til stede.

Veilederen setter samtalene inn i en tilsynsfaglig ramme og gir råd om hvordan samtalene kan gjennomføres. Veilederen har også som formål å bidra til å harmonisere fylkesmennenes praksis når det gjelder samtaler med barn. Veilederen tar utgangspunkt i at samtalene skal gjennomføres med barn og unge som varierer i alder, fra 4 til 18 år.

Gjennom møter med brukerorganisasjoner, blant annet Landsforeningen for barnevernsbarn, ”Voksne for barn,” Barneombudets ekspertgruppe og Barnevernsproffene, har Statens helsetilsyn innhentet barn og unges erfaringer fra institusjonsopphold. Felles for alle var et ønske om å få uttale seg, bli hørt og bli tatt på alvor av de voksne.

Veilederen må ses som en introduksjon til temaet, ikke som en lærebok i hvordan føre samtaler med barn og unge. Den kan også leses som et supplement til andre veiledere om barnesamtaler som er skrevet til bruk i barnevernets arbeid. For å bli god til å snakke med barn og unge kreves både erfaring, utdanning og personlig kompetanse. Tilsynssamtalene er verken avhør, barnevernets undersøkelsessamtaler, behandlingssamtaler eller forskningsintervju. De har likevel det til felles med alle disse andre samtalene at de har et klart formål og skal gjennomføres systematisk. Gode samtaler forutsetter opplæring, veiledning, trening og konkrete tilbakemeldinger fra kolleger og barna selv.

Veilederen er bygget opp slik at den kan leses kapittelvis. Kapittel 1 angir det rettslige grunnlaget for hvorfor Fylkesmannen skal snakke med barn på institusjon. I kapittel 2 gis en beskrivelse av tilsynets rammer og tema. Kravet til kompetanse er nærmere beskrevet i kapittel 3. I kapittel 4 og 5 beskrives Fylkesmannens forberedelse og gjennomføring av samtalen. Kapittel 6 omtaler kort oppfølging og etterarbeid. Hvordan Fylkesmannen skal dokumentere samtalene og oppbevare

tilsynsrapportene er beskrevet i kapittel 7. Som vedlegg følger tilsynsforskriften med merknader samt oversikt over kilder.

Veilederen omhandler Fylkesmannens plikt til å føre tilsyn med institusjoner og omsorgssentre, jf. lov 17. juli 1992 nr. 100 om barneverntjenester (heretter barnevernloven) § 5-7 og § 5A-7. Av forenklingshensyn benytter veilederen i det følgende begrepet institusjon, med noen unntak der omsorgssentrene nevnes spesielt. Noen råd og eksempler hentet fra tilsyn er rammet inn. Felles for alle eksemplene er at embetene må vurdere konkret om de kan anvendes i den enkelte samtalen.

1 Hvorfor Fylkesmannen skal snakke med barn og unge i institusjoner

Barns rettigheter er gjennom flere tiår blitt stadig styrket og barn og unges rett til medvirkning er et grunnleggende prinsipp som er nedfelt i FNs barnekonvensjon om barnets rettigheter av 20. november 1989 (heretter barnekonvensjonen) artikkel 12. Konvensjonen gir barn som er i stand til å danne seg egne synspunkter en generell rett til fritt å uttale seg i alle forhold som vedrører barnet og uttalelsen skal tillegges behørig vekt i samsvar med barnets alder og modenhet. Prinsippet er tydeliggjort i barnevernloven § 6-3, tilsynsforskriften § 8 og lov 10. februar 1967 om behandlingsmåten i forvaltningssaker (heretter forvaltningsloven) § 17.

Da systemrevisjon ble forskriftsfestet i 2003, ble det individbaserte tilsynet opprettholdt i tilsynsforskriften § 8. Av departementets høringsbrev fremgikk den gang: *”Barn og unge på barneverninstitusjon er en gruppe som i stor grad mangler mulighet til å målbære sine synspunkter selv, og som ofte heller ikke har pårørende som kan målbære deres sak. Barne- og familiedepartementet mener derfor at det er viktig og nødvendig ut fra hensynet til barnas rettssikkerhet at det i tillegg til systemrevisjon opprettholdes et individbasert tilsyn.”*

Barn og unge er gjennom regelverket gitt en selvstendig rett til å uttrykke sine synspunkter og ha innflytelse på beslutninger om sitt eget liv og i sin egen sak. Tilsyn gjennomført etter tilsynsforskriften § 8 skal sikre at barn og unge på institusjon får uttale seg om hvordan de selv opplever å være på institusjonen. Etter forskriften skal Fylkesmannen ta kontakt med det enkelte barn uavhengig av alder. Barnet skal forespørres om sitt syn på oppholdet når alder og modenhet

tilsier det, jf. § 8 fjerde ledd.¹ Barnekonvensjonen legger opp til at alle barn, uavhengig av alder og i den utstrekning barnet er i stand til å danne seg egne synspunkter, gis anledning til å gi uttrykk for disse. Forskning viser at barn kan danne seg synspunkter fra de er ganske små, selv om de ikke nødvendigvis er i stand til å uttrykke dem i ord og på samme måte som voksne.²

I likhet med barneforskere som Raundalen, Øvreeide, Kinge og Strandbu har Elisabeth Gording Stang argumentert for å utvide barnets deltagerperspektiv, fra barns rett til å si sin mening og bli hørt, til også å omfatte barnets rett til å bli sett, inkludert og ivaretatt i egen sak. Barn har behov for å bli ivaretatt på egne premisser, og utviklingen har gått i retning av å se barn og unge som aktiv deltaker i sin egen sak og sitt eget liv.³

Det at barn og unge på institusjon skal gis mulighet til å uttrykke sine synspunkter på oppholdet betyr ikke at de alltid kan bestemme. Fylkesmannen må forklare hvorfor deres synspunkt ikke alltid kan følges, og at det kan være andre tungtveiende hensyn som tilsier en annen løsning enn den barnet/ungdommen selv ønsker seg. Det sentrale er at barnet gis anledning til å uttale seg og at Fylkesmannen følger opp det som fremkommer under samtalen.

Når Fylkesmannen gjennomfører tilsynsbesøk etter § 8, vil tilsynsrelevant informasjon om oppholdet fra barn og unge selv inngå som en sentral del av beslutningsgrunnlaget når Fylkesmannen skal vurdere om institusjonen ivaretar sine plikter etter regelverket knyttet til det enkelte barn. Videre vil de opplysninger som barn og unge gir være viktige bidrag når Fylkesmannen skal vurdere og konkludere om institusjonen ivaretar sine plikter etter regelverket knyttet til gruppen av barn som institusjonen tar i mot. Informasjon fra barn og unge kan også benyttes som grunnlag for annen tilsynsmessig oppfølging ved institusjonen, eksempelvis der det opplyses om brudd på forskrift av 12. desember 2002 nr. 1594 om rettigheter og bruk av tvang under opphold i barneverninstitusjon (rettighetsforskriften).⁴ Opplysninger fra beboerne kan eksempelvis legges til grunn ved planleggingen av systemrevisjon ved institusjonen og således bidra til et bedre og mer treffsikkert tilsyn.

¹ Jf. merknader av 22.12.2003 til tilsynsforskriften

² FN's barnekomité i General Comments s 9

³ Stang, s. 407

⁴ Revidert 18.11.2011, med ikrafttredelse 1.3.2012

Under samtalen kan det også fremkomme informasjon som ikke er å anse som tilsynsrelevant, men som likevel skal følges opp, se avsnitt 6.1.

Det at barn og unge skal forespørres om å uttale seg betyr at de skal gis mulighet til å komme med sine synspunkter, men de skal ikke føle seg presset. Dette ble også understreket av departementet da barnekonvensjonen ble inkorporert i norsk rett i 2003.⁵ Fylkesmannen skal imidlertid informere barna om tilsynet, noe som er en forutsetning for at de skal kunne beslutte om de vil snakke og hvilke tema som ønskes belyst under samtalen.

2 Rammene for Fylkesmannens tilsyn

Institusjonen skal utøve den daglige omsorgen for barn og unge på vegne av foreldrene, barneverntjenesten eller Bufetat⁶. Formålet med Fylkesmannens tilsyn fremgår av barnevernloven og er å kontrollere om institusjonen driver forsvarlig og i samsvar med barnevernloven med forskrifter, jf. § 5-7. Dette er tydeliggjort i formålsbestemmelsen i tilsynsforskriften, hvor det også heter at tilsynet skal påse at lover og regelverk blir fulgt og at barna får forsvarlig omsorg og behandling. Sentrale tema er om barna blir behandlet hensynsfullt og med respekt for den enkeltes integritet sammen med andre forhold av betydning for deres utvikling, trivsel og velferd, jf. § 2.

Hva Fylkesmannen skal føre tilsyn med er nærmere beskrevet i tilsynsforskriften § 7, og er langt på vei sammenfallende med teksten i formålsbestemmelsen. Bestemmelsen presiserer at Fylkesmannen under tilsyn som et minimum skal undersøke om institusjonen ivaretar de forutsetninger for oppholdet som er lagt til grunn i barneverntjenestens eller Fylkesnemndas vedtak og at barna og de unge på institusjonen får forsvarlig omsorg og behandling. Det skal foreligge målsetting og plan for det enkelte barn. Fylkesmannen skal påse at barn ikke utsettes for integritetskrenkninger, og at deres rettigheter etter barnevernloven § 5-9 blir respektert. Bruk av tvang skal ikke skje i strid med gjeldende regelverk, og tilsynsmyndigheten skal gjøre seg kjent med institusjonens skriftlige opptegnelser i forbindelse med bruk av tvang (tvangsprotokollene). Tilsyn skal bidra i kvalitetsutvikling og gi grunnlag for forbedringsarbeid i institusjonene. Tilsyn forutsetter at

⁵ Ot.prp. nr. 45 (2002-2003) s. 33

⁶ Se barnevernloven kapittel 5A.

Fylkesmannen innhenter tilstrekkelig informasjon som grunnlag for å vurdere og konkludere etter tilsynsbesøket.

I en systemrevisjon eller tilsynssak skal Fylkesmannen rette blikket mot institusjonens eget ansvar for å etablere forsvarlige styringssystemer og undersøke om institusjonen gjennom disse sikrer at institusjonens oppgaver gjennomføres i samsvar med regleverket, slik at barn og unge på institusjonen får forsvarlig omsorg og behandling, jf. § 9.

Tilsyn etter § 8 har et annet perspektiv. Det kan ikke trekkes konklusjoner knyttet til styringsmessige og organisatoriske forhold etter dette tilsynet. De opplysningene som Fylkesmannen får fra samtalene med barn og unge inngår som en sentral del i vurdering og konklusjon etter tilsynet, sammen med dokumentasjon knyttet til det enkelte barn. Dette kan være informasjon hentet fra plasseringsvedtak, samtykkeerklæringer, planer og tvangsprotokoller. Det kan også fremkomme opplysninger under samtalene eller i dokumentasjon som gjør det nødvendig å snakke med ledelsen og de ansatte.

Det kan tenkes situasjoner der Fylkesmannen etter en konkret vurdering av barnets alder og modenhet kommer til at det ikke skal forespørres. Videre kan barn og unge reservere seg mot å snakke med Fylkesmannen. I disse tilfellene vil relevant dokumentasjon knyttet til det enkelte barn og samtaler med ledelsen og de ansatte være sentrale kilder for å vurdere og konkludere etter tilsynet.

Med utgangspunkt i tilsynsforskriften beskriver vi nedenfor noen sentrale tema som Fylkesmannen skal rette oppmerksomheten mot under samtalen. Barn og unge skal i utgangspunktet få uttale seg fritt om forhold de selv ønsker å fortelle fra institusjonsoppholdet. Punktene nedenfor skal være en hjelp for Fylkesmannen til å lage støttespørsmål til bruk under samtalen. Tema velges innenfor tilsynets rammer, kjennskapet til institusjonen og opplysninger om det enkelte barn. Spørsmålene må tilpasses formålet med oppholdet, det enkelte barns alder, utviklingsnivå, situasjon og

erfaringer. Det kan også være andre tema i regelverket som ikke er nevnt spesielt i punktene under, men som Fylkesmannen kan ta opp som tema under samtalen:

Om forutsetningene for oppholdet følges opp:

- ivaretar institusjonen forutsetningene som fremgår av vedtak og planer for det enkelte barn
- har barnet medvirket i å lage handlingsplanen
- evalueres og justeres planer i samarbeid med barnet og eventuelt foreldrene
- har plasseringen utilsiktede virkninger som for eksempel tap av tillit til voksne, aggresjon, depresjon, rusproblemer

Om omsorgssituasjonen:

- ivaretas hensynet til barnets behov for stabil og god voksenkontakt og kontinuitet i omsorgen
- har barnet en person det har tillit til og kan snakke med om vanskelige forhold
- trives barnet med andre barn og unge på institusjonen
- får barnet tilpasset skole- og opplæringstilbud
- får barnet individuell behandling tilpasset kulturell og religiøs tilhørighet
- utsettes barnet for kollektiv avstraffelse
- er barnet redd for ansatte eller andre barn
- får barnet variert og tilpasset kosthold
- opplever barnet reduksjon av lommepenger som reaksjon på regelbrudd eller straff
- ivaretas barnets behov for helsetjenester (tilgang til fastlege, tannhelsetjeneste, psykisk helsevern og tiltak mot rusavhengighet)

Om integritet ivaretas:

- forstår barnet hvorfor institusjonen gjør begrensninger i dets rettigheter
- er husordensregler forståelige
- ivaretas barnets rett til medvirkning
- får barnet bestemme hvordan det skal kle seg og innrede rommet sitt
- tilrettelegger ansatte forholdene slik at barnet kan ha meningsfulle aktiviteter og kontakt med venner innenfor og utenfor institusjonen
- får barnet innsyn i opplysninger om seg selv
- ivaretas språk/kultur for samiske barn og unge

Om bruk av tvang:

- er tvang som er brukt nødvendig
- benyttes tvang som reaksjon på regelbrudd
- bearbeides tvangsbruk i ettertid
- kjenner barnet til klageadgangen

- kjenner barnet til Fylkesmannens oppgaver

Særskilt for enslige mindreårige:

- gis barna mulighet til kontakt med verger
- gis barna mulighet til helsekontroll
- gis barna tolkebistand
- tilrettelegges det for bosetting i kommuner

3 Krav til kompetanse

Fylkesmannen må ha allmenn tillit og troverdighet for å kunne ivareta tilsynsrollen og den myndighetsutøvelse det innebærer. Avgjørende for legitimitet og tillit er at Fylkesmannen gjennomfører tilsynet på en god måte, herunder foretar faglig gode vurderinger og har kompetanse til å kommunisere med både barn og ansatte. Samtalen må derfor gjennomføres av ansatte med barnevernfaglig, sosialfaglig eller barnefaglig og juridisk kompetanse. Fylkesmannen må også sørge for at tilsynet utføres av minimum én erfaren medarbeider med erfaring fra samtaler med barn i tilsynssammenheng.

Fylkesmannen skal kontrollere om institusjonen drives i samsvar med gjeldende regelverk. Dette forutsetter først og fremst kunnskap om regelverket på barnevernområdet, men også kunnskap om annet regelverk kan være relevant. Av sentral betydning for tilsyn med barn på institusjon er kunnskap om rettighetsforskriften.

FNs komité for barnets rettigheter understreker betydningen av at den som gjennomfører samtalen med barn har de nødvendige kvalifikasjoner.⁷ For å vurdere forsvarlighet og om institusjonsbehandlingen er god nok, er kompetanse om barns utvikling og behov nødvendig. Annen nødvendig kunnskap kan være konsekvenser av alvorlig omsorgssvikt, mishandling og overgrep, rus- og atferdsproblematikk, utnyttelse av barn, og hvordan institusjonsopphold påvirker barn og unge. Fylkesmannen må også inneha kunnskap om hva som fremmer vekst og utvikling hos utsatte barn og unge. Ved tilsyn med enslige mindreårige behøves kunnskap om mottaksprosessen og hva som karakteriserer det å være flyktning og barn.

⁷ FNs barnekomité i General Comments s 30

Det kan tenkes tilfeller der det må innhentes bistand fra andre fagmiljøer i vurderingen av problemstillinger knyttet til barn med tilleggsproblematikk, eksempelvis barn med nedsatt hørsel eller andre funksjonshemminger.

Samtaler med barn på tilsynsbesøk må tilpasses barnets kognitive og språklige utviklingsnivå.⁸ Det er voksnes kompetanse som er avgjørende for kvaliteten på informasjonen som barn formidler.⁹ *”Et hovedprinsipp i kommunikasjon med barn er at voksne skal forsøke å følge barnets perspektiv, ikke omvendt. (Gamst og Langballe). Disse to forfatterne legger et stort ansvar på voksne når de sier at barnet er akkurat så god til å uttrykke seg som voksne er til å lytte og oppfatte det enkelte barn: ... måten man kommuniserer med barn på har mer å si for meningsinnholdet som fremkommer enn egenskaper hos barnet i form av umodenhet eller mangler ved barnets kognitive evner.”*¹⁰

Hvordan voksne forstår og samhandler med barn på en god og hensiktsmessig måte er avhengig av voksnes evne til innlevelse og hvordan barnet møtes.¹¹ Det avgjørende er ikke at barn og voksne kjenner hverandre, eller at det er en følelsesmessig relasjon mellom dem, men at Fylkesmannen viser en genuin interesse for barn og unges opplevelse av sin situasjon på institusjonen.

Å bli bedre på strukturerte samtaler med barn og unge i institusjoner krever opplæring og jevnlig praktisk trening. Rollespill kan være en måte å øve på.

⁸ Øvreeide, Haldor (2009) Samtaler med barn. Metodiske samtaler med barn i vanskelige livssituasjoner (3.utg.)

⁹ Gamst, Langballe og Jacobsen (2010). Den vanskelige samtalen – barneperspektiv på barnevernarbeid

¹⁰ Anne Trine Kjørholt (red) Barn som samfunnsborger – til barnets beste? Kap. 4 av Astrid Strandbu

¹¹ Røkenes og Hansen, (2002). ”Bære eller Briste – kommunikasjon og relasjon i arbeid med mennesker.”

4 Forberedelse til samtalen

4.1 Planlegging av samtalen

Som en del av forberedelsene til samtalen bør Fylkesmannen sette seg inn i det enkelte barns vedtak, planer og eventuelle tvangsprotokoller. Informasjon som Fylkesmannen har om institusjonene fra Bufetat kan også være relevant. Informasjon om barnet og den enkelte institusjon som er relevant for samtalen kan hentes fra:

- gjennomgang av tvangsprotokoller
- gjennomgang av tidligere vedtak som gjelder klager over brudd på rettighetsforskriften
- beboeroversikter innhentet før eller under besøket
- henvendelser fra barn, familie, samarbeidsinstanser
- rapporter fra systemrevisjoner
- rapporter fra tilsynsbesøk
- avgjørelser i hendelsesbaserte tilsynssaker

For å forberede spørsmål til samtalen kan barn og unges vedtak og planer innhentes i forkant av tilsynsbesøket. På bakgrunn av innhentet informasjon må Fylkesmannen tenke gjennom hva som er viktige tema for det enkelte barn og planlegge samtalen deretter. Under samtalen er det viktig å spørre barnet eller ungdommen først om det er noe han eller hun ønsker å snakke om, og starte samtalen med barnets/ungdommens tema.

4.2 Fylkesmannens informasjon om tilsynet

4.2.1 Tidspunkt for tilsyn

Det fremgår av forskriften at tilsynet skal legges til tidspunkter der det kan forventes at barna er tilstede på institusjonen, jf. § 8 fjerde ledd. Bestemmelsen forutsetter at Fylkesmannen har generell kunnskap om institusjonens rutiner og gjøremål, slik at tilsyn ikke legges til et tidspunkt der barn og unge erfaringsmessig ikke er tilstede. Tilsynsbesøk skal legges utenom skoletid eller, i noen tilfeller, arbeidstid, jf. merknad til § 8. Kravet gjelder både ved anmeldte og uanmeldte besøk.

4.2.2 Varsel om tilsynsbesøk

Ved meldte tilsyn bør varselbrev sendes både til barna og institusjonsledelse på forhånd, se vedlagte varselbrev. Dersom Fylkesmannen sender varselbrev kun til institusjonen må Fylkesmannen forsikre seg om at institusjonen har rutiner for å legge til rette for tilsynsbesøket, for eksempel ved at personalet gjennomgår invitasjonen med barna og informerer alle muntlig om tilsynsbesøket, eller kopierer Fylkesmannens varselbrev og gir det til hvert enkelt barn i forkant av tilsynet. Fylkesmannen kan også varsle barna ved å kontakte dem på telefon.

4.2.3 Informasjon til barn og unge

En forutsetning for at barn skal kunne ta stilling til om de vil snakke med Fylkesmannen, er at de er gitt den informasjon de trenger før en slik avgjørelse. Fylkesmannen skal gi informasjon om formålet med tilsynet, at de fører kontroll med at institusjonen gjør jobben sin, og hvorfor det er nødvendig å snakke med barna. Fylkesmannen har et selvstendig ansvar for å gi denne informasjonen, og bestemmer hvordan informasjon skal gis, jf. § 5. Gir Fylkesmannen muntlig informasjon, bør den i tillegg gis skriftlig, slik at den er tilgjengelig for barn som flytter inn på institusjonen mellom tilsynsbesøkene, eller til dem som senere har behov for å ta kontakt utenom tilsynsbesøket. Informasjon kan også gis ved at Fylkesmannen inviterer seg selv til institusjonens faste møter/husmøter med barna.

Informasjon skal gis på en slik måte at den er lett å forstå og tilpasset barnets alder og modenhet eller målgruppen ved den enkelte institusjon.¹² Fylkesmannen må forsikre seg om at barnet har vært i stand til å ta imot og kunne gjøre bruk av den informasjon som er gitt.

Fylkesmannen kan gjøre seg tilgjengelig

- på SMS
- på egne nettsider tilpasset barn og unge med opplysninger om Fylkesmannens oppgaver
- gjennom **informasjonsbrosjyrer** på flere språk, som også informerer om hvordan barn og unge kan komme i kontakt med Fylkesmannen
- ved **oppslag** med informasjon om Fylkesmannen med telefonnummer og ringetider

¹² Merknader til tilsynsforskriften § 5

4.2.4 Informasjon til institusjonen

Fylkesmannen skal også gi informasjon om sine oppgaver til institusjonenes ansatte, jf. forskriftens § 5. God kontakt mellom Fylkesmannen og institusjonen kan bidra til å fremme dialogen med barna og medvirke til at de bedre kan komme fram med sine synspunkter. Dette støttes i en rapport hvor forholdet mellom institusjonen og tilsynsmyndighet beskrives som viktig for hvordan barn opplever tilsynsbesøket og deres trygghet overfor voksne som kommer for å snakke med dem.¹³

Fylkesmannen kan delta på institusjonens fagmøter eller sende ut informasjonsskriv om sine forventninger og ønsker i forbindelse med tilretteleggingen av tilsynsbesøk. Institusjoner som informerer barna godt om tilsyn bidrar til økt kunnskap og forståelse av hva tilsyn innebærer, og kan motivere barn og unge til å ønske å snakke med eller ta kontakt med Fylkesmannen.

4.2.5 Fysisk tilrettelegging

Fylkesmannen må sørge for at institusjonen legger til rette for at samtalen kan skje på et egnet sted. Møtesteder som ligger vegg i vegg med ansattes kontorer, eller samtaler på fellesrom med andre til stede, bør unngås for å sikre en rolig samtalsituasjon uten unødvendige forstyrrelser. Noen barn vil foretrekke rommet sitt, mens andre vil ønske et mer nøytralt sted, eksempelvis i en annen bygning dersom institusjonen består av flere avdelinger.

Ved samtaler på barnets/ungdommens rom kan personlige eiendeler som plakater, pyntegjenstander, kosedyr og lignende benyttes for å bygge bro i samtalen.

4.3 Uanmeldt tilsyn

Det ligger i oppdragets natur at struktur og opplegg ved uanmeldt tilsyn kan være annerledes enn ved meldt tilsyn. Det kan også bli nødvendig å foreta endringer i opplegget underveis. God forvaltningsskikk tilsier at tilsynet ikke skal medføre større belastning enn nødvendig for barna og de ansatte.

Når Fylkesmannen kommer på uanmeldt besøk kan det komme overraskende på både barn og ansatte, særlig på dem som ikke har erfaring med tilsyn fra tidligere. Fylkesmannen kan oppleve at det er vikarer på jobb som verken er kjent med tilsynets oppgave eller har oversikt over nødvendige

¹³Skårstad Storhaug og Tjelflaat (2009) Det er folk som spør meg hvordan jeg har det og hvor kjedelig det er og sånn 2009. Samfunnsforskning AS - Om barn i barneverninstitusjon.

dokumenter. Barn som ikke har fått informasjon om besøket på forhånd får ikke så god tid til å beslutte om de vil snakke med Fylkesmannen eller ikke. Fylkesmannen må derfor være fleksibel og tilpasse seg barnas behov. Fylkesmannen kan eksempelvis oppholde seg på fellesrommet og prate om nøytrale temaer og informere om tilsynet. Overfor småbarn og nyankomne barn kan det også være behov å benytte mer tid til individuell kontaktetablering.

4.4 Bruk av tolk

For å sikre at barn forstår den informasjon som blir gitt og får gitt uttrykk for sin mening, kan det i noen tilfeller være nødvendig å bruke tolk. Dette vil særlig være aktuelt for barn som bor på omsorgssenter for mindreårige, men også barn i barneverninstitusjoner med annet morsmål enn norsk kan ha behov for tolk.

Fylkesmannen må foreta en konkret vurdering av når det er nødvendig å bruke tolk. I vurderingen av behovet for tolkebistand, må barnets eller ungdommens eget ønske vektlegges. Det er helt avgjørende at barnet eller ungdommen kan forstå og gjøre seg forstått, og for noen vil det kun være mulig ved hjelp av tolk.

Spørsmål som må stilles er om barnet/ungdommen skjønner innholdet i begreper og om de evner å uttrykke egne oppfatninger om oppholdet. Fylkesmannen må sikre at det benyttes tolk i et slikt omfang at barna får nødvendig informasjon om sine rettigheter og plikter, og at Fylkesmannen kan avklare eventuelle spørsmål. Ved bruk av tolk må det settes av mer tid enn ved ordinære samtaler.

Uanmeldte tilsyn på omsorgssentre kan by på særskilte utfordringer når Fylkesmannen ber om en samtale med tolk. Noen barn eller unge som kommer fra land med autoritære regimer og som har opplevd avhør og fengsling, vil kunne oppleve en slik samtale som et avhør. Andre er forsiktige med hva de forteller til fremmede voksne, fordi de er redde for betydningen dette kan ha for behandlingen av deres asylsøknad. En måte å innlede tilsynsbesøket på, er å oppholde seg i fellesmiljøet, presentere seg og ”lodde stemningen” gjennom småprat med beboerne.

Barn og unge må imidlertid få tilbud om enkeltsamtaler og dersom det dukker opp problemstillinger som krever tolkebistand, må tolk skaffes, jf. § 8 femte ledd.¹⁴ På uanmeldte tilsynsbesøk kan det også være aktuelt å benytte telefontolk.

For nærmere opplysninger om bruk av tolk, se Integrerings- og mangfoldsdirektoratets (IMDI) nettsider ”Å samtale med tolk.” <http://www.imdi.no/>

Det er utarbeidet brosjyrer om rettighetsforskriften tilpasset barn over og under 12 år. Disse er oversatt til flere språk og finnes på Barne-, ungdoms- og familiedirektoratets nettside, <http://www.Bufetat.no/>

¹⁴ Se brev fra BLD ”Utgifter til tolk ved fylkesmannens tilsyn i omsorgssentre for enslige mindreårige asylsøkere” fra 17.1.2011.

5 Samtalen

5.1 Hva kjennetegner samtalen

Barn og unges samtaler med Fylkesmannen på tilsynsbesøk skal blant annet bidra til at Fylkesmannen får kjennskap til hvordan de selv opplever at de blir behandlet mens de bor på institusjonen. Deres fortellinger, meninger og erfaringer om oppholdet inngår derfor som et sentralt element i tilsynet med institusjonene og må også sees i sammenheng med Fylkesmannens andre tilsynsaktiviteter.

Opplysningene fra samtalen(e) er sentrale i vurderingen av om kravet til forsvarlig omsorg og behandling er oppfylt. I tilfeller der barnets rettigheter ikke blir ivaretatt skal Fylkesmannen i tillegg bidra til å forbedre situasjonen. Andre ganger vil det ikke være snakk om å bidra til noen endring fordi barnet bekrefter i samtalen at det har det bra.

Fylkesmannen har ansvaret for å lede samtalen i en målrettet og strukturert form når ulike forhold i barnets omsorgssituasjon skal undersøkes eller søkes avklart. Fylkesmannen må sørge for at barn og unge gis mulighet til å fortelle om gode erfaringer eller hendelser som oppleves urettferdige, krenkende eller ulovlige.

Samtalens form kan veksle mellom fri fortelling om et tema og spørsmål og svar. Det anbefales å ikke snakke om for mange tema på en gang, men velge noen få som Fylkesmannens skal ha informasjon om i den enkelte samtalen, se avsnitt 2.1 ovenfor. Det viktigste er likevel å følge barnets behov for å meddele seg om en hendelse, institusjonsreglementet e.l. Fylkesmannen bør også spørre om barnets og ungdommens forhold til andre barn og unge på institusjonen, og om forholdet til ansatte, dersom de selv ikke bringer det opp som tema. Barn og unge forteller ikke lett om vanskelige temaer som mangelfull omsorg eller grenseoverskridende atferd, og trenger voksne som tør spørre og legge til rette for muligheten til å fortelle.

Samtalens varighet vil variere med hvilke problemstillinger som reises og behovet hos det enkelte barn eller den unge. Hvor lang tid en samtale tar er derfor vanskelig å tidfeste, men en ramme på ca 20 minutters varighet kan være et godt utgangspunkt.

5.2 Gjennomføring av samtalen

5.2.1 Kontaktetablering

Når Fylkesmannen kommer på besøk, bør barn og unge hilses på først som en bekreftelse på at de er viktige for Fylkesmannen. Det vil være et vurderingstema hvorvidt Fylkesmannen snakker med ansatte før samtalene med barn og unge. Noen ganger kan det være hensiktsmessig å snakke med ansatte først, dersom det er særskilte forhold knyttet til enkeltbarn eller beboergruppen generelt som Fylkesmannen bør vite om. Barn og unge bør da informeres om hvorfor Fylkesmannen snakker med de voksne først.

Kontaktetableringen starter allerede når Fylkesmannen og barna håndhilser og presenterer seg for hverandre. Fylkesmannen må skape en mest mulig komfortabel situasjon for at barn og unge skal kjenne seg trygge nok til å fortelle om hvordan de har det på institusjonen. Fylkesmannen kan eksempelvis spørre om barnet/ungdommen har fått kjennskap til besøket fra brevet eller fra ansatte. Prat om nøytrale temaer er nødvendig for at barn /unge og Fylkesmannen kan danne seg en oppfatning av hverandre og for å bli bedre kjent. Kjenner Fylkesmannen barnet eller ungdommen fra tidligere besøk vil det være naturlig at det knyttes kommentarer til deres siste kontakt.

Hvordan Fylkesmannen presenterer seg har også betydning for samtalsforløp. Det anbefales at Fylkesmannen omtaler seg i ”jeg-form” og ikke i ”vi-form” for ikke å skape unødig distanse til barn og unge. De fortjener å møte en person som har en oppgave som skal løses, ikke en representant for et system.¹⁵

Eksempler på presentasjon:

”Jeg heter Per og hun heter Lisa. Vi jobber hos Fylkesmannen og skal passe på at du og de andre barna har det trygt og godt her, og at de voksne er snille med deg og de andre som bor her. Har noen fortalt deg om Fylkesmannen?”

”Lisa og jeg kommer hit for å høre deg fortelle hvordan du har her på Men først vil jeg bli litt kjent med deg. Hva liker du å gjøre når du ikke er på skolen? Fortell meg om det.

¹⁵ Kari Trøften Gamst - Profesjonelle samtaler med barn, 2011

5.2.2 Presentasjon av Fylkesmannen

Fylkesmannen må forklare hva som er hensikten med samtalen og hvorfor de som fører tilsyn skal snakke med barnet, slik at det forstår hva det er med på. Fylkesmannen må være tydelig på hva som skal skje med den informasjon som gis og hvilken type informasjon som det er til barnets beste å formidle andre.

Fylkesmannen må også fortelle om de har sett eller skal se den enkeltes vedtak, planer og eventuelle tvangsprotokoller og snakke med de som arbeider i institusjonen. Det må også opplyses om at det skal utarbeides en tilsynsrapport og et vedlegg med referat fra samtalen, som er unntatt offentlighet.

Samtaler under tilsynsbesøk gjennomføres av to personer. For de fleste barn og unge vil det være krevende å forholde seg til to voksne samtidig, og barna kan oppleve samtalen som lite positiv dersom han/hun utspørres av to. Barnets tankerekke vil stadig brytes ved å måtte forholde seg to. Én voksen samtalepartner vil sikre at barnet i mest mulig grad får fortalt i en sammenhengende prosess slik at fortellingen blir mer detaljrik.

Det anbefales derfor at den ene leder samtalen og den andre er referent og kan trekkes inn når det er naturlig. Barn og unge må få informasjon om rollefordelingen og opplyses at når den ene skriver er det for at de bedre skal huske hva barnet/ungdommen forteller.

Eksempler på introduksjon av samtalen etter hilserunden.

Ved Fylkesmannens første kontakt med de minste barna:

”Som jeg sa i sted jobber jeg hos Fylkesmannen, og jeg vil si litt mer om jobben min. Jeg hører på deg, og dersom du forteller meg ting som må ordnes opp i her på institusjonen, så er jobben min å fortelle det til de som kan hjelpe deg. Per skal være med på møtet vårt, men det er jeg som skal snakke med deg. Per skal skrive referat fra samtalen og skriver ned viktige ting vi sier. Kanskje han spør deg noen spørsmål til slutt.”

Når Fylkesmannen kjenner barnet fra tidligere tilsynsbesøk kan barnet opplyses om at:

”da blir det som sist.....jeg snakker med deg, Per skriver referat.”

For de eldre barna:

”Per og jeg kommer på tilsynsbesøk for å følge med på hvordan du synes det er å bo her. Du har rett til å fortelle Per og meg om dette. Jeg vil høre om hvordan du/dere har det her og om du forstår de voksnes forklaringer når de f.eks. bestemmer at det er noe du ikke får lov til.”

5.2.3 Samtalens innhold

Når kontakten er etablert introduseres tema, enten det barnet eller ungdommen ønsker å snakke om eller det Fylkesmannen ønsker barnets syn på. Samtalen bør gjennomføres på en slik måte at den best ivaretar barnets rett til fritt å uttrykke sine synspunkter, uten at voksne griper inn eller styrer for mye. I samtalen skal ett eller flere temaer utdypes. Når barn har konkrete spørsmål er det et godt utgangspunkt for samtalen.

Å gå fra det generelle til det spesielle er en måte å oppnå kontakt på:

”Hvordan tror du at det er å bo på for de andre barna som bor her?”

”Hvordan er det for deg?”

Eller samtalen kan eksempelvis innledes med følgende:

”Det er du som vet best hvordan det er å være på Jeg ønsker å snakke med deg for å få vite hvordan du har det på”

Har Fylkesmannen møtt barnet tidligere kan dette synliggjøres på følgende måte ”Jeg husker sist vi var sammen (...) da fortalte du om (...)”

Dersom en ungdom har påklaget et tvangstiltak og dette skal tematiseres nærmere bør Fylkesmannen fortelle hva han/hun vet om tvangstiltaket og klagen allerede i starten av samtalen.

Barn og unge motiveres til å prate ved at voksne viser interesse og nysgjerrighet for det som blir fortalt. Oppmerksomheten må være rettet mot barnet/ungdommen under samtalen. Å lytte aktivt til deres utsagn er en god måte å anerkjenne deres virkelighetsopplevelse på. Det kan gjøres ved å bekrefte og understøtte det den andre sier gjennom kort å gjenta hva barnet har sagt, et ”uhm”, et nikk eller ”jeg forstår”. Oppsummeringer underveis i samtalen kan også gi barnet muligheter til å fortelle mer.

Fylkesmannen bør gi saklig aldersrelatert informasjon ved spørsmål. Underveis må Fylkesmannen stille oppfølgingsspørsmål, med tanke på å oppklare forhold og klargjøre tema som allerede er brakt inn i samtalen og eventuelt bringe inn nye temaer for å undersøke andre forhold.

Eksempel på slik overgang:

”Nå har vi snakket om hva du gjør på fritiden din, og jeg har fortalt deg om jobben min. Nå vil jeg høre om hvordan du har det her og om du forstår de voksnes forklaringer når de f.eks. bestemmer at det er noe du ikke får lov til. Fortell hvordan du opplever de voksnes forklaringer?”

5.2.4 Noen utfordringer i Fylkesmannens samtaler med barn og unge

Det vil alltid være en avveining hvor dypt en skal gå i samtalen og om den kan handle om andre temaer enn det som tilhører tilsynets ansvarsområde. Noen ganger vil barn og unge være opptatte av å formidle hendelser eller forhold som klart ligger utenfor tilsynsansvaret. Fylkesmannen må da kunne avbryte og hjelpe barnet/ungdommen inn på et annet tema gjennom å stille tilsynsrelevante spørsmål.

Barn kan fortelle om krenkelser som skjedde før det kom til institusjonen, for eksempel vanskelige opplevelser i fosterhjem eller biologisk hjem. Fylkesmannen må i slike situasjoner anerkjenne fortellingen, men også informere om hva Fylkesmannen kan gjøre noe med, og hva som eventuelt må overlates til andre. Det er viktig å ikke avvise barnet. Fylkesmannen kan spørre hvem ellers som vet om det som har skjedd og eventuelt si:

”Det er bra at du forteller meg dette og det må jeg fortelle videre til saksbehandler i barnevernet, som har ansvar for eller kan hjelpe deg videre.....”

Eller:

”Det er bra at du forteller meg dette og det må jeg fortelle videre til styreren, som kan hjelpe deg videre.....”

Det barnet eller ungdommen forteller kan likevel være av betydning for videre oppfølging av en tvangsepisode i institusjonen. Dersom kontroll av tvangsprotokoller viser at en ungdom har sterke reaksjoner på tvangsbruk, kan opplysningene fra samtalen videreformidles til institusjonen og bidra

til økt forståelse av hvorfor ungdommen reagerte så sterkt. For eksempel vil et tidligere mishandlet barn kunne oppleve personalets holding av dem som fiendtlighet og vold, mens det fra institusjonens side er ment som en metode for å roe ned. Ungdommens redsel i situasjonen kan gjøre at det setter seg til motverge (aggresjonen eskalerer, som det ofte beskrives), slik at personalet opplever det nødvendig med sterkere maktbruk, eller han kan bli paralyisert og underkaste seg (ble rolig, slik det ofte beskrives). Ungdommens opplevelse av en holdesituasjon vil derfor kunne stå i motsetning til framstillingen i tvangsprotokollen, som beskriver personalets opplevelse av årsak til og virkningen av inngripen, og deres tolkning av ungdommens reaksjoner.

Det viktigste i tilsynssamtalen er at barnet eller ungdommen får fortelle om sin opplevelse av hendelsen. Denne kan være svært forskjellig fra personalets tolkning av situasjonen. Opplevelsene er likevel sanne for dem. Det kan imidlertid i noen situasjoner være nødvendig at Fylkesmannen påpeker at det er ulik opplevelse av tvangen som ble brukt og hvorfor det er slik.

Fylkesmannen møter også barn og unge som er urolige, fortvilte eller sinte. Noen er i konflikt med institusjon og kommune, og avviser kontakt med tilsynet. Samtaler under tilsynsbesøk er derfor krevende og utfordrende for begge parter. Fylkesmannen må prøve å finne ut av hva eller hvem barnet eller ungdommen er sint på. Er han sint og urolig fordi han ikke vil være på institusjonen, eller fordi han ikke får internetttilgang på rommet sitt eller at han ikke får besøke kameraten på rommet? I slike situasjoner må Fylkesmannen vurdere om opplysningene skal legges fram for institusjonens ledelse eller barnevernet.

Det er ikke alltid barn og unge umiddelbart er enig med barneverntjenesten eller fylkesnemnda når det er bestemt at plassering på institusjon er den beste løsningen for barnet.

Eksempel når en ungdom som nylig har flyttet til institusjonen ber Fylkesmannen om hjelp til å flytte hjem:

”Jeg hører at du er sint og lei deg fordi du ikke vil være her. Jeg forstår at det er vanskelig for deg. Jeg kan ikke bestemme noe annet enn fylkesnemnda/barnevernet har bestemt. Men er det noe som kan gjøres/endres for at du kan få det bedre mens du bor her? Det kan du og jeg prate om nå, og etterpå med styreren om du ønsker det.”

Tilsynssamtaler byr også på andre fagetiske utfordringer, eksempelvis hvor langt barn og unge som uttrykker sterke følelser skal utfordres i samtaler før det kan oppfattes som krenkende. Dersom ungdommen ikke får kontroll med seg selv i løpet av kort tid, bør kontakten avsluttes, dels av hensyn til ungdommen, og dels fordi sterke følelser i stress-situasjoner virker hemmende for konstruktiv dialog. I slike situasjoner kan ungdommen trenge hjelp og støtte til å roe seg ned og Fylkesmannen bør vurdere å hente ansatte for å bistå. Fylkesmannen bør videre forsikre seg om at ungdommen kjenner muligheten til å ta kontakt på et senere tidspunkt.

Fylkesmannen kan gjennomføre samtaler med flere barn og unge sammen. Da må de ivaretas på en slik måte at personlige opplysninger ikke utleveres eller private forhold drøftes mens andre er til stede. Barn og unge har ikke taushetsplikt om det de måtte få vite om andres personlige forhold. Slike felles møter må derfor i alle tilfeller etterfølges av at Fylkesmannen tar individuell kontakt med hvert enkelt barn og tilbyr samtale i tråd med forskriften.

5.2.5 Barn og unge som ikke vil snakke med Fylkesmannen

Noen barn og unge vil ikke fortelle om hvordan de opplever oppholdet på institusjonen, og det må Fylkesmannen respektere. At barnet skal få uttrykke sin mening fritt innebærer både at barnet kan reservere seg mot å snakke med Fylkesmannen, men også at barn eller unge når som helst under samtalen kan si at han eller hun vil avslutte¹⁶. Dersom barnet ønsker å avslutte samtalen bør Fylkesmannen informere om barnets mulighet for å ta kontakt på et senere tidspunkt.

Det kan være en vanskelig balansegang mellom å være aktivt oppsøkende og respektere barns ambivalens til eller avvisning av kontakt med Fylkesmannen. Mange barn og unge både vil, og ikke vil snakke med Fylkesmannen. Motivasjonen til å ville ha en samtale bør avklares idet Fylkesmannen oppsøker barnet eller ungdommen på institusjonen. Dersom han eller hun sier at de ikke vil prate, kan den voksne spørre om grunnen til det. Svaret kan bidra til endringer i Fylkesmannens eller institusjonens praksis, eksempelvis hvordan barna forberedes til tilsynsbesøk. I slike situasjoner er det viktig at de voksne er sensitive for barn og unges reaksjoner, og ikke presser barnet eller ungdommen videre dersom han eller hun ikke har noe å si.

¹⁶FNs barnekomité i General Comments s 30

”Du sier at du ikke ønsker å snakke med meg. Det er viktig informasjon, og det er helt i orden at du ikke vil snakke. For at jeg bedre skal forstå er det fint om du forteller meg grunnen til at du ikke ønsker en slik samtale.”

Noen barn kan avslå tilbud om samtale hvis de ikke får støtte fra en kjent person. Selv om barn har en rett til å snakke med de som utøver tilsynet uten at personalet er tilstede, jf. § 8 femte ledd, kan barn som ønsker det gis mulighet til å ta med en ansatt under samtalen dersom det er et selvstendig og oppriktig ønske fra barnet selv. Fylkesmannen må forsikre seg om at dette er barnets eget ønske og vise anerkjennelse for beslutningen. Praktisk krever ikke situasjonen annet enn at støttepersonen forholder seg i bakgrunnen, eventuelt inntil Fylkesmannen eller barnet byr den andre inn i samtalen. Fylkesmannen bør forholde seg til og fremheve barnet eller ungdommen som hovedsamtalepartner, se avsnitt 5.2.2.

5.2.6 Å stille spørsmål

Når barn og unge skal svare på voksnes spørsmål må de forstå spørsmålene som stilles, og hensikten med dem. Hvordan spørsmålene stilles har betydning for samtalens forløp og hva barnet/ungdommen vil fortelle. I en tilsynssamtale er det viktig å sjekke ut om en har forstått barnets fortelling riktig, blant annet ved å ta utgangspunkt i barnets uttrykk og begreper. Barn og unge kommer ofte på glid hvis voksne stiller seg avventende og ikke spør og graver, for så å følge opp med åpne spørsmål. Å stille flere spørsmål i samme setning vil som oftest resultere i at barn svarer på det siste, eller svarer ”vet ikke”. I slike situasjoner må den voksne utforske en ting av gangen.

Åpne spørsmål gir som oftest rikest og mest pålitelig informasjon, i særdeleshet når spørsmålene etterfølges av korte, konkrete oppfølgingsspørsmål som er lett å forstå. Eksempler på hvordan benytte åpne spørsmål:

- ”Hva mener du er viktig for deg?”
- ”Hvordan var det for deg å.....?”
- ”Fortell mer om dette....”
- ”Du sier til meg at...hva skjedde? Hvordan var det for deg?”

I samtalen anbefales å unngå å bruke spørreordet ”hvorfors”, for eksempel; ”Hvorfor gjorde du det?” Noen kan oppfatte dette ordet (hvorfors) som en anklage. Det å skulle forklare eller føle at en må stå til rette for noe, kan virke truende. Spørsmål med ”hvorfors” er særlig vanskelig for yngre barn da svaret krever en årsaksforklaring som de ikke er i stand til å gi. I stedet kan spørsmålet formuleres, for eksempel slik: ”Jeg forstår at du føler deg urettferdig behandlet. Hva er det som gjør at du reagerer på denne måten?”

Lukkede spørsmål som medfører ja eller nei svar bør unngås, fordi barn og unge generelt vegrer seg mot utspørring fra voksne.¹⁷ Voksne som stiller ja/nei - spørsmål i begynnelsen av en samtale kan forsterke et barns usikkerhet. I tillegg kan denne spørsmålsformen passivisere barnet og hindre en åpen dialog. Lukkede spørsmål kan også ha en vid og generell form og etterspørre årsaker, og slike kan være vanskelige å besvare for barn. Et alternativ til spørsmålet; ”ble du overrasket?” kan være ”hvordan reagerte du?”

Lukkede spørsmål kan likevel være nyttig i samtaler med de minste barna. For eksempel:

- ”Er det noen her som kan trøste deg når du gråter – hvem da?”
- ”Får du mat som du liker – hva da?”
- ”Får du til å sove om natta – hva gjør du hvis du våkner om natta?”
- ”Har du noen å leke med – hvem da?”

Spørsmålet ”fortell meg” kan oppfattes ulikt i forhold til hvilket tonefall og nonverbal kommunikasjon som benyttes. Gir en inntrykk av ikke å være interessert, for eksempel ved å se ut av vinduet kan dialogen stoppe opp.

Eksempler på spørsmål som kan stilles:

- ”Hva er fint og hva er vanskelig?”
- ”Fortell meg om husreglene her?”
- ”Fortell meg om de voksne?”
- ”Fortell meg om de andre barna?”
- ”Fortell meg om noe som gjør deg spesielt glad?”
- ”Fortell meg om noe om noe eller noen du er redd for?”

¹⁷ Berge, Monica og Svalsrød, Linda Beate (2008) Pålitelighet i barns utsagn, en innholdsanalyse av barnesamtalen i barnevernet.

- ”Fortell meg hvem som er saksbehandleren din?”

5.2.7 Avslutning av samtalen

Avslutningen bør markeres med anerkjennelse av god innsats fra barnet eller ungdommen. Uansett hvilke tema som er tatt opp og uansett resultat, bør barnet ikke sitte igjen med opplevelse av å ikke nå fram med budskapet sitt eller å ha fortalt om noe det ikke var meningen å si noe om.

Fylkesmannen kan spørre:

”Fikk du sagt det du ønsket å fortelle meg?”

”Sa du noe du skulle ønske at du ikke hadde sagt?”

Fylkesmannen bør oppsummere hva barnet/ungdommen har fortalt og hva som er skrevet ned. Disse grepene er særdeles viktig for å sjekke ut om fortellingen er riktig forstått. Deretter er det viktig å informere barnet om hva som eventuelt skal formidles i møte med institusjonsledelsen, og hvilket budskap som formidles i tilsynsrapporten.

Dersom barnet kommer med alvorlige påstander om personer eller forhold som det må reageres på må det ikke loves taushet fra Fylkesmannen. I noen tilfeller må Fylkesmannen også kunne si at: *”Jeg er ikke sikker på hvordan vi skal gjøre dette her og nå, jeg trenger å snakke med kollegaen min og andre på jobben først og så vil jeg informere deg etterpå og det kan ta noen dager.”* Uansett er det viktig å trygge barnet på at det skal få medvirke i prosessen videre.

Dersom barnet eller ungdommen sitter igjen med en positiv erfaring, vil dette sannsynligvis føre til at han eller hun også ved en senere anledning ønsker å snakke med Fylkesmannen. Et annet viktig formål med oppsummeringen er at barn og unge bedre skal huske samtalen og erfare at Fylkesmannen aktivt har lyttet til dem.

Avslutningsvis bør Fylkesmannen takke for samtalen, og avslutte kontakten med et håndtrykk.

Eksempler på avslutning av en samtale:

”Det har vært fint å snakke med deg og alt du har fortalt meg/oss om er viktig.”

”Takk, det var viktig for meg å høre hva du mente.”

5.3 Huskeliste for samtaler med barn og unge i tilsynssammenheng

- Vær godt forberedt
- Møt barn og unge med engasjement og nysgjerrighet
- Anerkjenn barn og unges meninger og opplevelse av egen situasjon
- Hold fast ved tema barn og unge tar opp
- Vær bevisst på hvordan spørsmålene stilles
- Sjekk ut om spørsmål og svar er riktig forstått
- Vær tydelig på hva som skal følges opp og hvordan det skal gjøres
- Husk en positiv avslutning

6 Oppfølging og evaluering

6.1 Hvordan Fylkesmannen skal følge opp samtalen

Oppfølging av informasjon som har fremkommet i samtalen krever ulik håndtering avhengig av opplysningenes innhold. Barn og unge kan fortelle om misnøye med barnevernet i hjemkommunen, at de ønsker å klage over urettferdigheter eller tvangsbruk, eller har spørsmål om bestemmelser i rettighetsforskriften, behandlingsopplegg eller følger av samværsvedtak. Informasjon som fremkommer under samtalen, og som ikke er av et slikt innhold at det kan legges til grunn i når Fylkesmannen skal vurdere og konkludere etter tilsyn, vil også måtte følges opp.

Noen ganger kan Fylkesmannen besvare spørsmål fra barnet eller ungdommen der og da, eller undersøke nærmere for å kunne gi et tilstrekkelig svar. Det kan også være riktig ikke å gå videre med det barn og unge forteller om et forhold, fordi han eller hun ønsker en ny samtale med Fylkesmannen. Uttalelser som har form av beklagelser, som misnøye med mat eller soverom, behandles som egen sak, jf. tilsynsforskriften § 11.

Andre ganger må Fylkesammen sørge for å presentere barnets syn for institusjonen eller for kommune/bydel som skal følge videre opp. Eksempelvis kan Fylkesmannen be institusjonens ansatte om å snakke med barnet eller ungdommen fordi et forhold krever oppklaring eller bedre forklaring. I slike tilfeller må Fylkesmannen forsikre seg om at samtalen gjennomføres og at situasjonen endres, oppklares og/eller forbedres for den enkelte. Det kan Fylkesmannen gjøre ved å kontakte barnet og institusjonen på telefon og at forholdet følges opp ved neste tilsynsbesøk.

Informasjon fra samtalene er en sentral del av Fylkesmannens beslutningsgrunnlag i tilsyn. For å få et mest mulig riktig bilde av forholdet på institusjonen, kan det derfor være nødvendig å belyse barnet eller ungdommens fortelling ved at den forelegges institusjonens personale under tilsynsbesøket, jf. § 10, jf. avsnitt 2. Hvordan Fylkesmannen skal presentere opplysningene for personalet vil være avhengig av innholdet av det som fremkommer under samtalen og hensynet til barnets/ungdommens ønske. Hvis barnet eller ungdommen er fortrolig med det, kan ansatte komme til samtalerommet der barnet selv eller Fylkesmannen legger frem den enkeltes opplevelse av en bestemt situasjon og hvordan institusjonen håndterte denne. Fylkesmannen kan også presentere opplysningene for personalet uten at barnet eller ungdommen er tilstede.

Barn og unge kan fortelle om ulike typer overgrep eller grenseoverskridende atferd fra andre barn eller voksne i eller utenfor institusjonen. Når Fylkesmannen får slike opplysninger må situasjonen kartlegges gjennom samtale med institusjonens styrer eller stedfortreder, eventuelt med andre ansatte som er tilstede i institusjonen. Fylkesmannen må forsikre seg om at barnet får nødvendig oppfølging og beskyttelse. Fylkesmannen må videre avklare om opplysningene er av en slik karakter at barneverntjenesten skal kontaktes og om institusjonen kommer til å anmelde forholdet til politiet, jf. barnevernloven § 6-7. Dersom forholdet ikke anmeldes av institusjonen, må Fylkesmannen selv vurdere om forholdet skal anmeldes. Det foreligger en avvergeplikt etter straffeloven § 139, en plikt til å anmelde forholdet, dersom det er sannsynlig at et barn vil bli utsatt for en alvorlig straffbar handling (voldtekt, mishandling mv.). Denneplikten går foran lovbestemt taushetsplikt.¹⁸

Dersom barnet ønsker å klage på institusjonens tvangsbruk i en bestemt situasjon, skal det følges opp som klage på enkeltvedtak. Gir barnet eller ungdommen opplysninger om forhold som tyder på

¹⁸ Barnevernet og taushetsplikten, opplysningsretten og opplysningsplikten

at det er svikt i virksomhetens styringssystem, må Fylkesmannen vurdere om det er grunnlag for å følge opp som tilsynssak eller gjennomføre en systemrevisjon ved institusjonen.

Uavhengig av hvordan samtalen følges opp, skal barn og unge orienteres om utfallet av prosessen og forklares hvordan hans eller hennes synspunkter er blitt tatt hensyn til.¹⁹

Fylkesmannens ulike måter å følge opp samtalen på kan oppsummeres slik:

- Avklaring under tilsynsbesøket
- Henvendelse til rett instans
- Råd og veiledning til institusjonen
- Handleplikt der og da
- Påpeke eventuelle lovbrudd for institusjonen
- Behandle klage som tilsynssak
- Behandle klage på enkeltvedtak
- Gjennomføre nytt tilsynsbesøk
- Gjennomføre systemrevisjon

6.2 Reaksjoner etter tilsynsbesøket

Fylkesmannen skal etter tilsynsbesøk ved institusjonen vurdere og konkludere med om institusjonen ivaretar myndighetskrav på bakgrunn av samtalene, gjennomgang av relevant dokumentasjon og referat fra eventuelle møter med styrer og/eller ansatte.

Hvis Fylkesmannen konkluderer med lovbrudd skal dette komme tydelig frem i tilsynsrapporten. Det skal være tydelig for institusjonen hvilke forhold som skal bringes i orden. Fylkesmannen kan gi begrunnet melding der det under tilsynet har fremkommet opplysninger om forhold som Fylkesmannen mener bør endres, eller pålegg om retting der driften kan ha skadelige følger for barna eller på annen måte er uforsvarlig, jf. § 12. Før det blir gitt pålegg skal det settes en frist for institusjonen for å rette forholdene. Er situasjonen alvorlig nok, kan Fylkesmannen beslutte å stenge institusjonen.

¹⁹ FNs barnekomité i General Comments s 13

7 Dokumentasjon

Etter hvert tilsynsbesøk skal Fylkesmannen utarbeide en skriftlig rapport som sendes institusjonen og statlig regional barnevernmyndighet eller Oslo kommune, jf. § 8 siste ledd. Tilsynsrelevante opplysninger fra samtalen med det enkelte barn skal dokumenteres i eget vedlegg som er unntatt offentlighet. Dersom barn har tatt opp forhold som skal behandles av andre etater, bør også dette skrives ned. Det bør opprettes et vedlegg hvor det fremkommer hvem som var tilstede under tilsynet og hvem Fylkesmannen hilste på og som fikk tilbud om samtale. Det bør også fremgå hvem Fylkesmannen ikke snakket med, med en kort begrunnelse. Har Fylkesmannen møte med personalet i institusjonen, eventuelt med barnet til stede, skal det skrives eget referat fra møtene, jf. § 10.

Fylkesmannen skal vurdere om plasseringskommunen skal ha kopi av rapporten.

Dokumentasjon av samtalen er viktig fordi det kan dreie seg om første informasjon i fremtidig klage- eller tilsynssak. Det hører også med til god forvaltningsskikk at Fylkesmannen sørger for tilstrekkelig journalføring og arkivering, slik at det er mulig å se hva som er gjort i saken. Det er av stor betydning å oppbevare opplysninger for ettertiden, både fordi det kan komme nye opplysninger i saken og med tanke på eventuelle senere erstatningssaker.

8 Fylkesmannens evaluering av tilsynsbesøket

Etter at samtalen med barnet og ungdommen er gjennomført og tilsynsbesøket avsluttet vil det være naturlig å evaluere. Tema for evalueringen kan være:

- Hva fungerte bra eller mindre bra i samtalen med barnet/barna?
- Ble barnets/ungdommens meninger og opplysninger ivaretatt av Fylkesmannen i møtet med institusjonens ansatte?
- Hvilke barn og unge oppleves det mest utfordrende å snakke med, og i hvilke situasjoner?
- Bør embetet utvikle en idébank av erfaringer av eksempelvis gode formuleringer eller setninger som skal benyttes i samtaler med barn og unge i tilsynssammenheng?
- Vet Fylkesmannen hvordan barnet/ungdommen har det under nåværende rammer?

9 Kilder

9.1 Regelverk og retningslinjer

FNs konvensjon om barns rettigheter av 20. november 1989 med protokoller (barnekonvensjonen)

Lov 17.7.1992 nr. 100 om barneverntjenester (barnevernloven)

Lov 10.2.1967 om behandlingsmåten i forvaltningssaker (forvaltningsloven)

Forskrift 11.12.2003 nr. 1564 om tilsyn med barn i barneverninstitusjoner for omsorg og behandling (tilsynsforskriften).

Forskrift 10.6.2008 nr. 580 om kvalitet og internkontroll i barneverninstitusjoner

FNs barnekomité i General Comments

Barne- og likestillingsdepartementets brev til fylkesmennene av 15.3.2001 ”Registrering av tilsynsbesøk”

Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementets brev til fylkesmennene av 17.01.2011 om ”Utgifter til tolk ved fylkesmannens tilsyn i omsorgssentre for enslige mindreårige asylsøkere”

Snakk med meg! En veileder om å snakke med barn i barnevernet. Oslo: Barne- og likestillingsdepartementet, 2009.

www.regjeringen.no/nb/dep/bld/dok/veiledninger_brosjyrer/2009/snakk-med-meg.html?id=577710 (5.12.2011)

Rutiner for forebygging og håndtering av mistanke om fysiske og seksuelle overgrep og grenseoverskridende atferd mot barn og ungdommer i statlige barneverninstitusjoner. Oslo: Bufdir, 2009.

www.bufetat.no/fagfolk/barnevern/retningslinjer-rapporter/ (5.12.2011)

Retningslinjer av 15. juli 2009 om oppfølging av tilsynsmyndighetens rapporter om regelbrudd, utgitt av Bufdir.

Barne- og familiedepartementet og Utdannings- og forskningsdepartementet (2002): Q-1047, ”Veileder for utarbeidelse av plan for krisehåndtering. Mistanke om ansattes seksuelle overgrep mot barn”

9.2 Andre kilder

Berge M, Svalsrød LB. Pålitelighet i barns utsagn, en innholdsanalyse av barnesamtalen i barnevernet. Oslo: Høyskolen i Oslo, avdeling for samfunnsfag, 2008.

- Bufdirs brukerundersøkelse blant barn i statlige og private barneverntiltak. Oslo: Rambøll, 2011.
www.bufetat.no/nyheter/Alle-skal-fole-seg-trygge/ (5.12.2011)
- Gamst KT. Profesjonelle samtaler. Å ta barn på alvor. Oslo: Universitetsforlaget, 2011.
- Gautun H, Sasaoka K, Gjerustad C. Brukerundersøkelse i barneverninstitusjonene. NOVA- rapport 9/06. Oslo: NOVA. Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring, 2006.
- Høstmælingen N, Kjørholt E, Sandberg K. Barnekonvensjonen. Barns rettigheter i Norge. Oslo: Universitetsforlaget, 2008.
- Kinge E. Barnesamtaler. Det anerkjennende samværet og samtalens betydning for barn med samspillsvansker. Oslo: Gyldendal akademisk, 2006.
- Kjørholt AT. Barn som samfunnsborgere – til barnets beste? Oslo: Universitetsforlaget, 2010.
- Langballe Å, Gamst KT, Jacobsen M. Den vanskelige samtalen. Barneperspektiv på barnevernarbeid. Kunnskapsbasert praksis og handlingskompetanse. - NKVTS - rapport 2/2010. Oslo: Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress, 2010.
www.nkvts.no/biblioteket/Sider/Info_Denvanskeligesamtalen.aspx (5.12.2011)
- Røkenes OH, Hansen P-H. Bære eller bryte. Kommunikasjon og relasjon i arbeid med mennesker. Bergen, Fagbokforlaget, 2006.
- Samtal med barn i socialtjänsten. Stockholm: Socialstyrelsen, 2004.
www.socialstyrelsen.se/publikationer2004/2004-110-8 (5.12.2011)
- Skårstad Storhaug Å, Tjelflaat T. Det er folk som spør meg hvordan jeg har det og hvor kjedelig det er og sånn: om barn i barneverninstitusjon og deres møte med tilsynet (veiledningshefte). Trondheim: NTNU samfunnsforskning, Barnevernets utviklingssenter i Midt-Norge, 2009.
- Stang EG. Det er barnets sak. Oslo: Universitetsforlaget, 2007.
- Tjelflaat T, Ulset G. Barn og unges medvirkning i barneverninstitusjon. Et forskningsbasert temahefte. Skriftserien fra Barnevernets utviklingssenter i Midt-Norge 2007/11. Trondheim: NTNU samfunnsforskning, Barnevernets utviklingssenter i Midt-Norge, 2007.
- Winsvold A. Hvordan føre samtaler med traumatiserte barn som er uten foreldre/nære omsorgspersoner i Norge? Oslo: Bufetat, 2008.
- Øvreeide H. Samtaler med barn. Metodiske samtaler med barn i vanskelige livssituasjoner. Kristiansand: Høyskoleforlaget, 2009. 3.utg.

10 Vedlegg: Mal for varselbrev til barnet/ungdommen

Til barn og ungdommer ved institusjon xx

Fylkesmannen kommer

navn..... fra Fylkesmannen kommer på tilsynsbesøk til xx

xxxdag X. xxx kl XX XX

Vi skal følge med på hvordan du har det mens du bor på xx, og passe på at de som jobber der ikke gjør noe mot deg og de andre som de ikke har lov til. Dette gjelder også om du bor på hybel eller i en familie med oppfølging fra xx.

Vi ønsker derfor å snakke med deg om hvordan du har det. Du kan også spørre om ulike forhold du lurer på.

Trenger du tolk, kan du ta kontakt med de ansatte på xx.

Vi tar kontakt med deg når vi kommer.

Hvis du av ulike grunner ikke har mulighet til å treffe oss den dagen, kan du kontakte oss ved å ringe tlf. xxxxx, eller sende sms, xxx

Vår postadresse er xxx,

Hilsen: navn: xx